

CUMHURİYETİMİZİN ELLİ YILINDA DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Doç. Dr. Erol MANİSALI

GİRİŞ

Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar geçen zaman içinde Türkiye ekonomisinin tahlili, ekonominin dış ekonomik ilişkilerinin de araştırılmasını gerektirir. Ekonomik gelişme ile dış ekonomik ilişkiler, birbirleri üzerinde yapmış oldukları etkiler dolayısıyla, bir bütünün iki parçası olarak ele alınmalıdır. Meseleyi daha dar bir çerçeveye içine sokarsak, ekonomik kalkınma ve dış ticaret politikası arasındaki ilişki olarak ele alabiliriz. Bizim amacımız, sadece mal hareketlerinin yönü ve değişimi değil, mal hareketleri dışında, ödemeler bilançosunu meydana getiren kalemler bakımından, dış ekonomik ilişkileri ortaya koymaktır.

Dış ticaret politikası ile ihracat ve ithalât üzerinde yapılan tahliller, ekonomik kalkınmanın dış ekonomik ilişkiler ile olan bağı bakımından yeterli değildir. Sermaye hareketleri ile döviz giriş ve çıkışma yolaçan diğer dış ekonomik ilişkiler, ekonomik kalkınma üzerinde büyük etkiye sahiptirler. Biz Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar olan dış ekonomik ilişkilerini bu açıdan ele alacağız.

Elli yıl içinde, ekonomimizin dış ekonomik ilişkilerinde ortaya çıkan kalkınma ve sanayileşmemizi önemli şekilde etkilemiştir. İhracat ve ithalatın, G.S.M.H. ya oranları ile birlikte, özel dış yatırımlarda, dış yardımlarda ülkeler ve bölgeler itibarıyla ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, iç ekonomik gelişmemiz üzerinde tesirini göstermiştir. Diğer taraftan, iç ekonomi politikasında meydana gelen değişmeler de dış ekonomik ilişkiler üzerinde etkili olmuştur.

Gelişme yolunda bir ülke olan Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri, gelişmiş ekonomilere oranla daha farklı bir yapıya sahiptir. Gelişmiş ekonomilerin dış ekonomik ilişkilerinde, "ihracat" ile temel ham madde ve enerji maddeleri temini birinci plânda rol oynamaktadır. Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde ise, ihracat yanında,

- dış yardım (kredi ve teknoloji)
- özel dış yatırımlar,
- kalkınma için gerekli olan yatırım ve ara malları tedariki ön plânda etkili olmuştur. Son yıllar içinde ise, Batı Avrupa ülkelerinde çalışmakta olan işçilerimizin yurda sağladıkları dövizler büyük yekün tutmaktadır.

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri açısından son (10) yıl içinde büyük önem taşıyan bir gelişme de A.E.T. ile olan ortaklık ilişkileridir. 1957 yılında Roma Anlaşması ile gerçekleştirilen A.E.T. ile Türkiye, 1964 yılında, "aday üyelik" anlaşması imzalamış ve 5 yıl sürecek olan "Hazırlık Dönemi" başlamıştı. Hazırlık dönemini, geçiş döneminin takip etmesi öngörülmekte idi. 1971 yılında imzalanan Katma Protokol ile, 1967 ithalâtının % 55'ine tekabül eden mallar için 12, geri kalan % 45'i için de (22) yıllık geçiş dönemi Türkiye'nin A.E.T. na tam üye olması kabul edildi. 1973'e kadar devam eden görüşmelerde, 1995 yılına kadar, Türkiye, tedrici gümrük indirimleri ile, istisnalar dışında, gümrükleri A.E.T. ye karşı tamamen kaldırmış olacaktır.

Türkiye'nin A.E.T. ile olan ortaklık ilişkileri, dış ekonomik ilişkilerinin ister istemez A.E.T. ile yoğunlaşmasına yol açmıştır. açmıştır. Yoğunlaşan ve nisbî önemi artan ilişkileri şu şekilde özetlemek mümkündür;

- gümrük indirimleri dolayısıyla dış ticaretin gelişmesi,
- dış yardımlarda A.E.T.'nin payının artması,
- özel dış yatırımlar, lisans anlaşmaları v.s. dolayısıyla artan ilişkiler,
- işçi ihracı dolayısıyla ilişkilerin artması,
- turizme bağlı olan ilişkiler.

Görülüyor ki, A.E.T. ortaklık anlaşmaları dış ekonomik ilişkilerde önemli bir saptmaya yol açmıştır.

Bizim çalışmamızda, tahliller, 1923-1930, 1930-1950, 1950 ve sonrası olarak başlıca üç dönemde ele alınmıştır. Son olarak da Türkiye A.E.T. Ortaklığı incelenmiştir.

I. 1923 - 1930 DÖNEMİ

1. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Dış Ekonomik İlişkiler

İstiklâl Harbi sona erdiği zaman Osmanlı İmparatorluğundan devralınan ekonomik yapı, hiç te iç açıcı değildir. İçeride üretim gücü yok denecek kadar az idi. I. Dünya Harbi içinde ekonomi, tamamiyle dışa bağlı, ithalâtının (% 90), tüketim malları niteliğinde, ulaşılan toplam borç ise 153 milyon Osmanlı Lirası kadardı. Dış ve iç ticaret, sanayi çok büyük ölçüde azınlıkların elinde bulunuyordu. Sanayi olarak gıda ve dokuma dışında, ciddi bir faaliyetten söz etmek imkânsızdı. 19. y.y. sonlarında ve 20. y.y. başlarında, Osmanlı imparatorluğunun uyguladığı politika sonucu ülke, gelişmiş ekonomilerin bir "açık pazarı" durumuna getirilmişti. İhracatın hemen hemen tamamının tarım kesimi tarafından sağlanmasına karşılık, iç tüketim malları geniş ölçüde Avrupa tarafından karşılanıyordu. Bu şartlar altında, devamlı olarak büyüyen dış ticaret açığı vardı.

Lozan görüşmelerinin başlangıcında karşı taraf, Osmanlı İmparatorluğu zamanında elde ettiği imtiyazlardan hiçbir fedakarlığa yanaşmak istemiyordu. Bu şartlar altında Türkiye iktisat Kongresi toplandı¹.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ekonominin iç yapısı, ister istemez dış ekonomik ilişkiler üzerinde de kendini gösterdi. Ekonominin üretim gücü çok zayıftı, sanayileşme zorunluluğu vardı. Bunun için de dış yardım gerekti. O günkü şartlar içinde, dış yardım sağlamak imkânı da çok sınırlı idi.

2. 1923 - 1930 Dönemi :

1924 Türkiye iktisat Kongresi'nin benimsediği görüşe bağlı olarak, 1930 lara kadar, özel teşebbüsü birinci planda tutan, dev-

1 **Taner Timur** : Türk Devrimi ve Sonrası, 1919 - 1946, Doğan Yayınları, Ankara, 1971.

lete ancak, özel sermayenin yeterli olmadığı anlarda faaliyet imkânı tanıyan bir politika izlendi. Uygulanan politikada Lozan Anlaşmasının da etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki;

a) Lozan Anlaşması'ndan itibaren 5 yıl süre ile (1929'a kadar) İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan ithal edilecek mallar için, 1916 tarihli gümrük tarifesinin uygulanması, anlaşma ile kabul edilmiştir².

b) Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının bir kısmı, Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir.

Özellikle birinci şık, ekonominin dışı karşı himaye imkânlarını ortadan kaldırmakla, sanayileşme stratejisinde bağımsız bir politika izlenmesini önlüyordu. Bu bakımdan, 1930'a kadar, ithal-ikame sanayi dallarında teşebbüse geçme ve başarı sağlama, diğer şartlarda gözönünde tutulunca, bütünü ortadan kalkıyordu. Diğer taraftan, 1929'a kadar verilen gümrük imtiyazı ile, gümrük varidatı da önemli ölçüde azalıyordu.

Bununla birlikte sanayi ve madencilik alanlarında bazı teşebbüsler yapılmıştır.

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maden Bankası, şu görevleri üzerine almıştır:

- mevcut kamu kuruluşlarını idare etmek,
- madencilik konusunda özel teşebbüs ile birlikte ortak faaliyet göstermek,
- çeşitli alanlarda kredi sağlamak.

Ayrıca, 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile, sanayileşme ve dış ticaret ile ilgili olarak şu hükümler yer almaktadır:

- a) Mahalli muafiyetler ve kolaylıklar (arazi kolaylığı, çeşitli vergi muafiyetleri, hisse senetleri ve tahvillerde sağlanan kolaylıklar.
- b) İç ve dış ulaşımda % 3 indirimli tarife uygulanması.

2 Korkut Boratav, "Türkiye'de Devletçilik" (1923 - 1950), SBF Maliye Enst. yayını 1962.

c) Yerli kuruluşların mamulleri, ithal malından % 10 pahalı bile olsa, resmi ve mahalli kuruluşlar yerli mamulü almaya mecbur tutuluyorlardı.

d) İthal edilecek yatırım mallar için çeşitli gümrük muafiyetleri kabul ediliyordu.

1923-1930 dönemi dış ekonomik ilişkiler açısından, geniş ölçüde Lozan Antlaşmasına bağlı olarak, sanayileşmeyi destekler bir politika üzerine oturtulmamıştır.

Şöyle ki;

a) Gümrük ve dış ticaret politikası, şartlara bağlı olarak, koruyucu bir duruma getirilmemiş,

b) dış kredi elde etme imkânı çok sınırlı kalmıştır.

1923'ten 1930'a kadar ithalat ve ihracat şöyle bir seyir göstermiştir³.

(1000 \$)

Yıl	İthalât	İhracat	Fark
1923	86.871,5	50.789,7	— 36.081,8
1924	100.462,4	82.434,6	— 18.027,8
1925	128.952,8	102.699,6	— 26.253,2
1926	121.411,1	96.437,2	— 24.973,9
1927	107.751,8	80.748,8	— 27.003,0
1928	113.710,3	88.278,3	— 25.432,0
1929	123.558,0	74.827,2	— 48.730,8

İhr. 100,00	İth. 100,00	Dış Ticaret	Dış Tic. Hacmi İçinde %	
İthalât	İhracat	Hacmi	İhracat	İthalât
171,04	58,46	137.661,2	36,89	63,11
121,87	82,05	182.897,0	45,07	54,93
125,56	79,64	231.652,4	44,33	55,67
125,90	79,43	217.848,3	44,26	55,74
133,44	74,94	188.500,6	42,84	57,16
128,81	77,63	201.988,6	43,70	56,30
165,12	60,56	198.385,2	37,72	62,28

3 Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Genel Sekreterliği.

Görüldüğü gibi, devamlı bir açık mevcuttur. Daha önce de belirtildiği gibi, bağımsız bir dış ticaret politikasının yönetilmesini güçleştiren şartlar dolayısıyla, ithalat tam olarak kontrol altına alınmamıştır.

1923-1930 yılları arasında özel yabancı sermayenin, oldukça toleranslı karşılandığını görüyoruz. Bir araştırmanın ortaya çıkardığı sonuçlara göre, 1920-1930 yılları arasında kurulan anonim şirketlerin, toplam ödenen sermayelerinin (% 75) ini yabancı sermaye meydana getirmektedir⁴. Özel yabancı sermayenin yatırımlarını, başta madenler olmak üzere, sırasıyla, çimento, gıda, dokuma, tekelleşen maddeleri meydana getirmektedir.

Bugüne kadar olagelen yaygın kanaat, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında özel yabancı sermayeye karşı büyük bir reaksiyonun ortaya çıktığı şeklindedir. Oysa ki, gelişme böyle olmamıştır. Yabancı sermaye değişik nedenlere bağlı olarak hoşgörüsüyle karşılanmıştır.

1923-1930 yılları arasında giren yabancı sermaye, önem sırasına göre şu ülkelerden gelmiştir:

Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda. Görüldüğü gibi faaliyet gösteren firmaların ağırlığını Batı Avrupa ülkelerinin firmaları meydana getirmektedir.

Dönemin dış ekonomik ilişkiler bakımından genel bir değerlendirmesini yapacak olursak; dış ticaretin ağırlığını Batı Avrupalı uluslar meydana getirmiş, özellikle Lozan Antlaşmasındaki şartlar dolayısıyla dış ticaret tam bir kontrol altına alınmamıştır. Özel yabancı sermaye de geniş ölçüde faaliyet göstermiştir. Endüstri alanında gereken yatırımların yapılmaması dolayısıyla ülke, Batı Avrupa ülkelerine ham madde ve tarım ürünleri ihraç eder durumda kalmıştır.

II. 1930 - 1950 DÖNEMİ

1. 1930 - 1938 Dönemi :

1930'lara yaklaşırken çeşitli madenler ile dış ticaret üzerinde ağırlığın arttığını görüyoruz. Bir defa, 1929'a kadar Lozan Antlaş-

4 "1920 - 1935 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye", *Gündüz Ökçün*, SBF, Ankara, 1971.

masında verilmiş imtiyazlar ortadan kalkıyordu. Dolayısıyla ithalat üzerinde gümrükler ve kısıtlamalar ile kontrolün artması muhtemeldi. Bunu düşünen piyasa çevreleri (özellikle tüccar) ithal taleplerini arttırmıştı. Bu da ticaret açığının büyümesine yolaçtı. Diğer taraftan dünya konjonktürü devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünün iyice artmasını gerektirdi. Bu arada paramızın dış değeri de önemli ölçüde düşmüştü.

Lozan Antlaşmasındaki hükmün sona ermesiyle gümrük vergileri % 25 dolayında yükseltildi. Böylece sanayinin dışa karşı korunması artırılmış, devlet, dış ticaret ve kambiyo muamelelerinde yetkileri eline almıştır⁵. 1923-30 arasında uygulanan ekonomik politika, ekonomik kalkınma konusunda önemli bir gelişme sağlamamıştı. İç politikada devletçilik yönünde ortaya çıkan eğilim, etkisini ister istemez dış ticaret ve dış ekonomik ilişkiler üzerinde kendini gösterecekti. Burada tekrar belirtelim ki, iç kalkınma politikasiledışticaret politikası birbirine bağlı iki unsurdur. İç sanayileşme stratejisinde yapılan bir değişiklik, dış ticaret politikasının da buna yudurulmasına yolaçacaktır.

1930'larda Türkiye'deki gelişmeleri bu açıdan değerlendirmek gerekir. İş ekonomi politikasındaki değişiklik ihtiyacı, dış ekonomik politikada kendini göstermiş, ayrıca, Lozan Antlaşması hükümleri ve dünya konjonktürü bağımsız etkenler olarak dış ekonomi politikasını etkilemiştir. 1930, 1931 ve 1932'de çıkarılan değişik kanunlar ile devletin dış ticaret ve dış ekonomik ilişkiler alanındaki kontrolü iyice artırılmıştır.

Bilindiği gibi, 1933-38 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı uygulama alanına konmuştur. Bu program ile bir seri yatırımların⁶ devlet eliyle gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. B.B.Y.S.P. mn dış finansman ihtiyacı, Sovyetler Birliği tarafından karşılanmıştır⁷.

1929'da başlayan dış ticaret kontrolü, dünya konjonktürünün de etkisiyle birlikte ithalatta büyük bir daralmanın ortaya çıkma-

5 Önel Akalın, "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Ürünleri İhracatı", İGEMÇ, Ankara 1973, s. 6.

6 B.B.Y.S.P.'nm içine giren yatırım alanları şunlardır: demir, çelik, dokuma, toprak ürünleri (şişe, cam, seramik, çimento), kâğıt, kimya, gıda, madencilik.

7 Ödeme süresi 20 yıl olan faizsiz 16,5 milyon TL. kredi alınmıştır.

sına yolaçmıştır. İhracat da büyük ölçüde daralmış, fakat ithalattaki daralma daha şiddetli olduğundan, dış ticaret dengesinde fazlalık ortaya çıkmıştır.

Şöyle ki:⁸

(1000 \$)				
Yıl	İthalât	İhracat	Fark	
1930	69.540,3	71.380,1	+	1.839,8
1931	59.934,5	60.225,6	+	291,1
1932	40.717,8	47.971,1	+	7.253,3
1933	45.091,4	58.065,2	+	12.973,8
1934	68.760,8	73.006,7	+	4.245,9
1935	70.635,0	76.231,5	+	5.596,5
1936	73.618,8	93.669,5	+	20.050,7
1937	90.539,9	109.224,7	+	18.684,8
1938	118.899,1	115.018,7	-	3.880,4

İhr. 100	İth. 100	Dış Ticaret	Dış Tic. Hacmi	İçinde %
İthalât	İhracat	Hacmi	İhracat	İthalât
97,42	102,65	140.920,4	50,65	49,35
99,52	100,49	120.160,1	50,12	49,88
84,88	117,81	88.688,9	54,09	45,91
77,66	128,77	103.156,6	56,28	43,72
94,18	106,17	141.767,5	51,50	48,50
92,66	107,92	146.866,5	51,90	48,10
78,59	127,24	167.288,3	55,99	44,01
82,89	120,64	199.764,6	54,68	45,32
103,37	96,73	233.917,8	49,17	50,83

1930-1938 döneminin dış ticaret ve dış ekonomik ilişkiler bakımından gene bir değerlendirmesini yapacak olursak;

İç ve dış ekonomik şartlar ve politika değişikliği sonucu olarak, dış ticaret hacminde, özellikle ithalatta bir daralmanın ortaya çıktığı görülür. Dış ticaret dengesinde, lehte fark ortaya çıkmış ve tüketim malları ithalatı azalmıştır. Dış yardım bakımından Sovyetler Birliğine doğru bir kaymanın ortaya çıktığı görülmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi B.B.Y.S.P.'nin dış finansmanı bu ülke tarafından sağlanmıştır. İkinci Dünya Harbi yaklaşırken, dış ekonomik ilişkilerde tekrar Batı Avrupa'ya doğru bir dönüşün ortaya çıktığını görüyoruz.

8 Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Genel Sekreterliği.

2. 1939 - 1950 Dönemi :

Daha B.B.Y.S.P.'nin uygulama yıllarında, I.B.Y.S.P.'nin hazırlıkları başlamış ve Birinci Beş Yılın devamı olan bir seri yatırım, 1938'den itibaren devam ettirilmesi öngörülmüştü. Ne var ki, İkinci Dünya Harbi ve iç politikada ve iç kalkınma stratejisinde meydana gelen değişiklikler, I.B.Y.S.P.'nin uygulanmasına engel oldu. İç politikada ortaya çıkan değişiklik, devletçiliğin yumuşaması yönünde olmuştur.

Harp yılları içinde yine dış ticaret hacmi çok sınırlı kalmış, ithalat üzerindeki kısıtlamalar dolayısıyla, ihracat fazlası, 1946'ya kadar devam etmiştir. 1939-1950 dış ticaret durumu şu şekildedir⁹:

(1000 \$)				
Yıl	İthalât	İhracat	Fark	
1939	92.497,6	99.647,2	+ 7.149,6	
1940	50.034,6	80.904,9	+ 30.870,3	
1941	55.348,9	91.056,3	+ 35.707,4	
1942	112.878,8	126.115,3	+ 13.236,5	
1943	155.340,2	196.734,5	+ 41.394,3	
1944	126.230,1	177.952,4	+ 51.722,3	
1945	96.969,0	168.264,5	+ 71.295,5	
1946	118.888,5	214.579,8	+ 95.691,3	
1947	244.644,0	223.301,4	— 21.342,6	
1948	275.053,0	196.799,4	— 78.253,6	
1949	290.220,1	247.825,1	— 42.395,0	
İhr. 100	İth. 100	Dış Ticaret Hacmi	Dış Tic. Hacmi İçinde	%
İthalât	İhracat	Hacmi	İhracat	İthalât
92,83	107,73	192.144,8	51,86	48,14
61,84	161,70	130.939,5	61,79	38,21
60,79	164,51	146.405,2	62,19	37,81
89,50	111,72	238.994,1	52,77	47,23
78,96	126,65	352.074,7	55,88	44,12
70,93	140,97	304.182,5	58,50	41,50
57,62	173,52	265.233,5	63,44	36,56
55,41	180,48	333.468,3	64,35	35,65
109,56	91,28	467.945,4	47,72	52,28
139,76	71,55	471.852,4	41,71	58,29
117,11	85,39	538.045,2	46,06	53,94

9 Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Genel Sekreterliği.

Dış ticaret üzerindeki kontroller ve dünya konjonktürü, 1946 sonuna kadar, ihracat fazlasına yolaçmış, ancak 1947'den itibaren ithalatın genişlemesi sonucu ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır. Harb dönemi tıkanıklığının ithalat üzerinde yapmış olduğu baskı, harp sonrasında ister istemez dış ticaret hacminin G.S.M. H.'ya oranını arttırmıştır. Ekonominin çeşitli ithal mallarına şiddetle ihtiyacı bulunuyordu. Ekonominin kendi kaynaklarının sınırlı olması, dış sermaye ihtiyacını doğurmuştur.

Harpten zarar görmüş, üretim gücü büyük ölçüde yok olmuş olan Avrupa, 1948'den itibaren Marshall Yardım Planından istifade etmeye başladı. Bizim bu plandan istifade etmemiz, çeşitli nedenlerle ancak 1949'dan itibaren başlamıştır.

İkinci Dünya Harbi sonrasındaki ekonomik ilişkilerimiz, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya dönük bir gelişme göstermiştir. Hemen burada belirtelim ki, ekonomik ilişkilerin batıya dönmesi, ilk belirtilerini 1938-39'larda göstermiştir. Uygulama alanına konulmayan I.B.Y.S.P. da Sovyet yardımı yerine İngiliz teknik yardımına yer verildiği görülür. 1938-1945 döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde önem sırasına göre ülkeler şu şekilde sıralanmaktadır:

Almanya, A.B.D., İngiltere, Çekoslovakya, Mısır, Romanya. Bu sıra, 1923-1930 yıllarındaki önem sırasına çok yakındır. Bu dönemde, dış ticarete ilk üç sırayı yine Almanya, A.B.D. ve İngiltere meydana getirmiştir. Şu halde, dış ticaret ve dış yardımlardaki değişme, 1930-1938 arasında bir değişme göstermiş, daha sonra yine önceki durumuna gelmiştir.

1948'de istifade edilmeye başlanan Marshall Yardım Planı, 1950 yılına kadar 50 milyon dolara ulaşmıştır. Daha sonra görüleceği gibi Marshall Yardım Planı dış ekonomik ilişkilerde A.B.D.'nin ön plâna geçmesine yolaçmıştır.

III. 1950 VE SONRASI

İkinci Dünya Harbi sonrasında kuvvetlenen Batıya dönük ekonomik politika, Marshall Yardım Planı ile kuvvetlenmiş ve 1950'yi takip eden yıllarda, şiddetini arttırarak devam etmiştir. As-

kerî ve politik yakınlaşma, ekonomî ilişkileri de beraberinde götürerek ekonomik ilişkinin kuvvetlenmesine yol açmıştır. Ekonomik yakınlaşma derken, ithalat ve ihracattaki yön değiştirme ile birlikte;

a) dış yardımlar,
 b) özel dış yatırımlar,
 c) uluslararası ekonomik politikada işbirliği unsurları da gözönünde tutulmalıdır. 1950'lerden sonra, bütün bu belirttiğimiz hususlar bakımından Kuzey Amerika ve daha sonra da Avrupa'ya dönük bir ekonomi politikasının izlendiğini görüyoruz. Batı ekonomilerinin dış ticaretimiz içindeki payı çok yüksek bir orana çıktığı gibi, dış yardımlar, özel dış yatırımlar ve uluslararası işbirliği alanlarında Kuzey Amerika ve Avrupa'nın ön planda geldiğini görüyoruz. Şimdi 1950'den günümüze kadar olan dönem içinde, dış ekonomik ilişkiler açısından ortaya gelişmeleri iki kısma ayırarak inceleyelim:

1. 1950 - 1960 Dönemi :

İkinci Dünya Harbi sonunda, iç ve dış ekonomik şartlardaki değişme ve Marshall Yardım Planı, 1948'den beri, dış ticarete ve ekonomik ilişkilerde gelişme ve daha önceki döneme oranla nisbi rahatlamaya yol açtı. 1950'de Türkiye'de değişen iktidarın dış ve iç ekonomi politikası, 1948'de başlayan kıpırdanmanın hareketlenmesine yol açtı. 1950'yi takip eden yıllarda ,aşağıdaki nedenler, dış ekonomik ilişkilerde gelişmeye ve dış ticaretin G.S.M.H. içindeki payının artmasına yolaçtı;

- a) yeni iktidarın dış ve iç ekonomi politikası,
- b) genişleyen dış yardımlar,
- c) uluslararası kuruluşlara katılmanın verdiği güven ve sağladığı teşvik,
- d) genel olarak dünya ekonomik konjonktüründeki gelişme

Toplam dış ticaret kıymetinin G.S.M.H.'ya oranı 1948 yılında % 13,1 iken, 1950'de % 14,8, 1951'de % 16,3, 1952'de % 18 olmuştur. 1950, 1951 ve 1952 yıllarındaki artışta Kore Harbi dolayısıyla, tarımsal ürün ihracat kıymetindeki artışlar da etkili ol-

muştur. Bu yıllar içinde uygulanan dış ticaret politikası dolayısıyla ithalat da büyük ölçüde artmıştır. İthalat ve ihracat artış oranları şu şekildedir¹⁰:

	İhracat	İthalât
Yıl	Artış %	Artış %
1951	40,7	19,2
1952	38,3	15,6

Görüldüğü gibi hem ithalatta, hem ihracatta önemli artışlar meydana gelmiştir. 10 Ağustos 1950'de ihracatta tahditler asgari seviyeye indirilmiş, ithalatta da ithal malları % 65 oranında libere edilmiştir. Dış ticarete uygulanan açılma politikası, 22 Eylül 1952'den itibaren yavaş yavaş daraltılmaya başladı. 20 Nisan 1953'te ise, eski tahditler tekrar getirilerek, özellikle ithalatta liberasyona son veirdi¹¹. Dış ticarete getirilen tahdit rejimi, 4 Ağustos 1958'e kadar devam etti. Bu tarihte, iktisadî istikrar Tedbirleri ile dış ticarete yeni bir yön verildi. Getirilen değişikliklerle ithalat ve ihracattaki kısıtlamalar ve dış ticaret üzerindeki sıkı kontrol devam ettirilmiştir.

1948 yılında 15 batılı ülke tarafından kurulan O.E.C.D.'ye Türkiye kurucu üye olarak bulunmamakla birlikte kuruluşundan hemen sonra dahil oldu. Kuruluşun ilk yıllarında A.B.D.'nin Avrupa'ya olan yardımlarını idare etme amacını gütmekle birlikte, daha sonra üye ülkeler arası ekonomik işbirliği amacına yöneldi. Türkiye'nin O.E.C.D. içinde yer alması, dış ekonomik ilişkilerde, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya daha yakın olmasına yol açtı. Ekonomimizin dış ticaret ilişkilerinde ve dış yardımlarda, O.E.C.D. dolaylı bir şekilde de olsa etkili oldu.

1950-1960 döneminde, uygulanan dış ekonomi politikasına, dış yardım imkânlarına ve dünya konjonktürüne bağlı olarak, dış tica-

10 Devlet İstatistik Enstitüsü.

11 Halûk Cillov, "Türkiye Ekonomisi".

ret kıymetinin G.S.M.H.'ya oranında önemli değişimler meydana geldi. Bu oranlar aşağıda gösterilmiştir¹²:

Yıl	Toplam Dış Ticaret G.S.M.H. (yüzde)
1950	% 14,8
1951	16,3
1952	18,0
1953	15,5
1954	13,3
1955	10,1
1956	8,2
1957	6,8
1958	4,1
1959	4,8
1960	7,7

Görüldüğü gibi, 1952'de %18'e ulaşan oran, daha sonraki yıllarda devamlı olarak azalma göstermiş, nihayet 1958 yılında % 4,1'e kadar düşmüştür. 4 Ağustos 1958 istikrar Tedbirlerinden sonra yavaş yavaş yükselmeğe başlamıştır.

Söz konusu dönem içinde ihraca¹ ve ithalatın yapısı şu şekildedir:

İthalatlı tüketim mallarının oranı 1950'de % 20 iken, bu oran 1960'ta % 10 dolayına inmiştir. Buna karşılık ham madde ve yatırım mallarının oranı yükselmiştir.

Tüketim malları oranında olduğu gibi, inşaat malzemesi oranında da 10 yıllık dönem içinde düşme meydana gelmiştir. İhracatın kompozisyonunda ise önemli bir değişiklik olmamıştır.

— Dış ekonomik ilişkiler açısından, ihracat ve ithalatın ülkeler itibariyle dağılımı önem taşımaktadır. 1950-60 dönemi içinde ithalatın yapıldığı bölge (ülke) nin tayininde dış yardımlar etkili olmuştur. İthalat ve ihracatın söz konusu dönem içinde bölgeler itibariyle dağılımı aşağıdaki gibidir:

12 Devlet İstatistik Enstitüsü.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
I. APA											
ÜLKELERİ											
İhracat	63,7	58,0	62,5	55,1	47,6	50,6	50,9	48,1	49,9	56,2	55,2
İthalât	50,5	66,8	72,2	65,1	51,9	43,3	50,6	40,6	44,5	52,8	53,3
Avrupa Eko.											
Top. Ülk.											
İhracat	34,7	40,3	47,5	35,9	28,9	34,1	33,5	31,3	34,7	39,6	34,6
İthalât	32,8	43,0	46,6	42,2	33,7	29,9	37,0	28,2	32,3	33,4	35,4
Avrupa Ser.											
M. Bir. Ülk.											
İhracat	14,5	14,5	13,3	12,6	14,1	14,4	15,1	15,6	13,8	14,9	17,7
İthalât	17,4	23,6	27,0	21,7	14,4	12,1	12,9	12,1	11,7	18,9	17,5
Diğer APA.											
Ülkeleri											
İhracat	4,5	3,2	1,9	6,6	4,6	2,1	1,8	1,2	1,3	1,7	3,2
İthalât	0,3	0,2	0,6	1,2	3,8	1,3	0,7	0,3	0,5	0,5	0,9
II. DOLAR BÖLGESİ											
İhracat	17,6	12,2	16,2	20,4	17,6	15,6	19,8	26,2	19,6	18,2	18,2
İthalât	25,8	12,6	8,7	11,8	15,3	22,4	21,1	30,7	27,9	26,4	25,5
III. STERLİNG BÖLGESİ											
İhracat	2,0	1,3	4,7	0,3	0,4	0,2	0,8	0,8	0,9	0,9	1,3
İthalât	6,0	5,6	5,4	4,3	4,7	2,6	3,8	2,4	3,2	5,6	5,3
IV. ANLAŞMALI ÜLKELER											
İhracat	11,5	12,8	14,2	19,9	32,3	32,0	26,6	23,4	27,7	17,8	17,5
İthalât	12,7	10,0	7,3	15,1	23,7	27,4	20,0	23,0	21,6	12,5	13,4
D. Avrupa											
İhracat	6,9	7,9	5,6	7,4	16,5	21,9	19,6	18,4	22,6	11,6	11,8
İthalât	7,9	5,0	3,7	5,5	9,4	18,3	14,6	16,8	18,2	9,0	9,4
Diğer Anlaşmalı Ülkeler											
İhracat	4,6	4,9	7,9	12,5	15,8	10,1	7,0	5,0	5,1	6,2	5,7
İthalât	4,8	5,0	3,6	9,6	14,3	9,1	5,4	6,2	3,4	3,5	4,5
V. DİĞER ÜLKELER											
İhracat	5,2	5,7	2,4	4,3	2,1	1,6	1,9	1,5	1,9	6,9	8,5
İthalât	5,0	5,0	4,4	3,7	4,4	4,3	5,1	3,3	2,8	2,7	4,6

Not : **APA Ülkeleri** : B. Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İtalya, Hollanda - Avusturya, Danimarka, İngiltere, Portekiz, İsveç, İsviçre, Norveç - İrlanda, İspanya, Yunanistan.

Dolar Sahası : A. B. Devletleri, Kanada ve diğer dolar sahası.

Anlaşmalı Ülk. : Rusya, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, D. Almanya, Arnavutluk - Finlandiya, İsrail, Mısır, Brezilya, Yugoslavya, İran.

KAYNAK : Ticaret Bakanlığı, **Konjonktür Bülteni**.

Tabloda görüldüğü gibi, Batı Avrupa ülkeleri, hem ihracatta, hem de ithalatta ön planda gelmektedir. Dolar sahası olarak nitelenen A.B.D. ve Kanada ise Batı Avrupayı takip etmektedir. Batı Avrupa içinde de, 1957'de A.E.T.'yi kuran altı ülke, hem ithalatımızda, hem de ihracatımızda (% 30)u aşan bir pay ile birinci sıradadır. Daha sonra A.E.T. - Türkiye ortaklığı ile bu konuya tekrar döneceğiz. Yalnız burada belirtelim ki, A.E.T.'yi kuran altı ülke ile olan dış ticaretimiz, 1950'lerde de diğer bölgelere oranla en büyük payı meydana getirmektedir.

Anlaşmalı ülkeler olarak nitelenen Doğu Bloku ülkeleri, Finlandiya, İsrail, Mısır, İran ile olan dış ticaret ilişkilerimiz, 1950-1960 dönemi içinde büyük dalgalanma göstermiştir. 1950'de ihracatımız içindeki paylar % 11,4 iken, 1954'te % 32,3'e kadar yükselmiş, 1960'ta tekrar % 17,5'e düşmüştür. Görülüyor ki, dış ticarete tahditlerin azaldığı yıllarda, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın payı yükselmekte, kısıtlamaların ve kontrollerin arttığı yıllarda ise anlaşmalı ülkelerin payı artmaktadır. Ayrıca kredi ve ihracat yolu ile dış alım gücünün arttığı yıllarda, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın payı artmaktadır.

— Dış yardımlar, dış ekonomik ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan, 1950-1960 dönemindeki dış yardımların da tahlil edilmesi gerekir.

İkinci Dünya Harbi sonrasında, A.B.D.'nin Avrupa'ya yapmış olduğu yardımlardan Türkiye de istifade etmiştir. 1950'den sonra görülen ekonomik canlanma ve gelişmede dış yardımların etkisi büyüktür. Dış yardımların kullanılma alanları gözönünde tutulur ise, kısmen alt yapı yatırımlarına, daha büyük ölçüde tüketim mallarına ayrıldığı görülür. Bu ara, askeri yardımlar büyük bir miblağa ulaşmıştır. Dış yardımların, "imalat sanayii" ne ayrılan kısmı çok düşüktür. Bu politika, imalat sanayiinin geliştirilmesi çabalarının, planlı kalkınma dönemine ertelenmesine yol açmıştır.

Dış yardımların bir kısmı borç, bir kısmı (özellikle askeri olanlar) hibe şeklinde olmuştur. 1949'dan, 31.12.1960'a kadar dış borç toplamı 1 milyar 367 milyon dolara ulaşmıştır¹³. Türkiye'nin söz konusu dönem içinde aldığı dış yardımlar şöyledir:

13 Halûk Cillov, "Türkiye Ekonomisi".

- a) Marshall Yardım Planından 1949-1962 arası, toplam 1 milyar 40 milyon dolar.
- b) B. Almanya'dan 1960'a kadar 247 milyon D. Mark.
- c) I.M.F.'den 1961'e kadar 110 milyon dolar.
- d) I.B.B.D.'den 1960'a kadar 63,4 milyon dolar.
- e) E.P.U.'dan 1960'a kadar 55 milyon dolar.
- f) O.E.C.D.'den 73 milyon dolar.

Görüldüğü gibi 1960'lara kadar olan dönemde ağırlığı A.B.D. teşkil etmekte, uluslararası kuruluşların ve diğer ülkelerin payı daha düşük kalmaktadır. Herde göreceğimiz gibi, 1960'dan sonraki dönemde, dış yardımların ağırlığı, hem A.B.D.'den Batı Avrupa'ya doğru, hem de devletlerden uluslararası kuruluşlara doğru iki yönlü kayma göstermiştir.

— Özel dış yatırımlara gelince :

Bu dönem içinde özel dış yatırımlar teşvik görmüştür. Çıkarılan kanunlar ile, özel dış yatırımlardan, sermaye birikimi ve teknoloji ithali bakımlarından istifade edilmeye çalışılmıştır. Yabancı sermaye girişi belirli bir ölçüde gerçekleşmiştir. Yalnız, ekonomik kalkınma bakımından önemi sınırlı kalmıştır. Bazı yıllar itibariyle özel dış yatırımlar şu şekildedir¹⁴:

(milyon dolar)		
1954	1958	1960
<u>134</u>	<u>58</u>	<u>54</u>

1950-1960 döneminin dış ekonomik ilişkiler açısından değerlendirilmesi yapılacak olursa; 1948'den sonra kuvvetlenen dış ekonomik ilişkiler,

- mal hareketi,
- dış yardımlar,
- özel dış yatırımlar,
- uluslararası kuruluşlar

açısından büyük gelişme göstermiş, 1960'lara gelindiğinde dış ekonomik kesimin iç ekonomi üzerindeki etkisi artmıştır. Dış yardımlar

14 Bütçe Gerekçeleri.

ve özel dış yatırımlar bakımından A.B.D.'nin ağırlığına karşılık, mal giriş ve çıkışı bakımından Batı Avrupa ön planda görülmüştür.

Nato askerî bir kuruluş olmakla birlikte, Türkiye'nin Nato içinde yer alması, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ile olan ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca O.E.C.D. ve diğer uluslararası kuruluşlar ile olan bağlar da, Batı ile olan ekonomik ilişkileri kuvvetlendirmiştir.

IV. 1960 VE SONRASI

Türkiye için 1960 sonrası ekonomik incelemeler, bu devreyi planlı kalkınma dönemi olarak tanımlarlar. 1960'ta iktidar değişikliği iç ekonomi politikasında olduğu gibi, dış ekonomik ilişkilerde de etkili olmuştur. 1963'te uygulanmaya başlayan B.B.Y.K.P. ile karma ekonomi düzeni içinde planlı kalkınma dönemi başlamış, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici bir düzen getirilmiştir.

İç ekonomide planlı kalkınmanın benimsenmesi, dış ekonomi kesimini normal olarak etkilemiştir. Planlı kalkınmanın benimsenmesi, 1950 sonrası dönemde görülen aksaklıkları giderme amacını gütmektedir. İç kaynak dağılımının kalkınmayı gerçekleştirecek yönde olması, enflasyonun kontrol altına alınması, gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, temel amaçlar olarak ortaya konmuştur. Kalkınma için gerekli olan dış kaynak ihtiyacı da dönemler itibariyle kontrol altına alınmıştır. Değişik kesimlerdeki ekonomik tedbirlerin koordine edilmesi, birbirini destekler şekilde düzenlenmesi amaç edinildi. Bu kesimlerden biri de "dış kesim" idi. İthal ihtiyacı, döviz ihtiyacı, dış kaynak ihtiyacı, dış borç ödemeleri, ihracat hedefleri gibi hususlar, iç planlama hedeflerine göre düzenlendi.

1. Dış Ticaret Durumu ve Yeni Gelişmeler :

Dış Ticaret kıymetinin G.S.M.H.'ya oranı 1960-1972 dönemi içinde bir önceki döneme oranla büyük istikrar göstermektedir;

Yıl	Dış Ticaret Kıymeti G.S.M.H.
1960	% 7.7
1961	14.4
1962	1.6
1963	14.9
1964	12.4
1965	12.6
1966	12.4
1967	11.1
1968	10.5
1969	10.0
1970	11.9
1971	15.0
1972	16.0

1960'tan sonra yükselen oran, 1970'e kadar büyük değişiklikler göstermemiş, 1970'ten sonra iç sanai kesimdeki gelişme, dış ödeme imkânının artması ve ihracatta görülen gelişme sonucu, oran tekrar (% 15) dolayına çıkmıştır. Belirtilen faktörlerdeki gelişmeler dolayısıyla, önümüzdeki yıllar içinde, oranın (% 15) in altına düşmesi beklenemez.

Planlama ile birlikte, ekonomik kalkınma ve sanayileşme, eş anlamlı olarak düşünülmeğe başlanmıştır. I.B.Y.K.P. daha çok dayanıklı tüketim malları endüstrilerinin gelişmesine imkân hazırladı. II. B.Y.K.P. da ise, dayanıklı tüketim malları ile birlikte ara-mab endüstrilerinin de önem kazandığı bir dönem olmuştur.

— 1960 sonrası dönemde dış ekonomik ilişkiler bakımından üç önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, 1964 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na aday üye olması, ikincisi, iç sanayi bünyesindeki gelişmenin, özellikle montaj sanayii dallarında dışa bağlı olarak gelişmesi ve nihayet, son yıllarda elde edilen işçi dövizleri.

İç sanai gelişmenin, I. ve II. B.Y.K.P. dönemlerinde, büyük ölçüde dışa bağlı olarak gelişmesi, ithalatın yapısını etkilemiş, iç sanai üretimin geliştirilmesi, ithalatın artmasını gerektirmiştir. Bu durum, son yıllar içinde, ithalat artışlarının ve dolayısıyla dış ticaret açıklarının büyümesine yol açmıştır. İşçi dövizleri ise son altı yıl-

da gösterdiği gelişme ile, dış alım imkânlarımızın artmasına imkân vermiştir.

Montaj sanayii, belli başlı olarak otomotiv, elektronik, elektro-teknik, diğer elektrikli ev eşyaları, makina imalatı alanlarını kapsamaktadır. Bu sanayi dallarının 1972 üretim kıymeti 9 milyar TL. dolayındadır¹⁵. Toplam imalat sanayii içinde, sadece bu dalların üretim kıymeti (% 25) e ulaşmaktadır. Söz konusu sanayi dallarının, (% 30-55) oranında dış girdi ile faaliyet göstermesi, ister istemez ithalat üzerinde ağırlığı arttırmış ve imalat sanayiini belirli bir ölçüde de olsa dışa bağlı duruma getirmiştir. Bu bağlılık A.E.T. ülkeleri istikametinde oldu. Kuzey Amerika'nın nisbî önemi azalma gösterdi. Zaten dış ticaretteki sapma da bunu doğrulamaktadır. Son 5 yılda ihracatta ve ithalâta, A.E.T. ye doğru önemli bir sapma meydana gelmiştir¹⁶.

Toplam İhracat ve İthalât İçindeki Yüzdeler

Yıl	1966	1969	1970
A. E. T.	% 35	% 40	% 40
İhracat			
A.B.D. + Kanada	17	12	10
İthalât			
A. E. T.	33	36	39
A.B.D. + Kanada	24	20	17

Son 7-8 yıl içinde ortaya çıkan gelişmeler, ekonomimizin Batı Avrupa ve özellikle A.E.T. ile olan dış ekonomik ilişkileri arttırmıştır. A.E.T. ile olan ekonomik ilişkilerin son yıllarda yoğunlaşmasına yol açan etkenleri şu şekilde sıralıyabiliriz;

- 1964 yılında Türkiye'nin A.E.T.'ye aday üye olması.
- Başta Batı Almanya olmak üzere, A.E.T. ülkelerine işçi ihracı.
- A.E.T.'nin gittikçe kuvvetlenerek, Dünya ticareti içindeki payını arttırması.

15 III. B.Y.K.P.

16 III. B.Y.K.P.

- d) Dış yardım ve özel dış yatırımların, yavaş yavaş A.E.T.'ye kayması.
- e) Yerli firmaların lisans anlaşmalarının ağırlığının A.E.T.'ye kayması.

Bütün bu etkenlere bağlı olarak, son 7-8 yıl içindeki dış ekonomik ilişkilerimiz A.E.T.'ye dönmüş durumdadır.

Son 10 yıllık Dış Ticaret kıymetleri şu şekildedir¹⁷.

	(1000 \$)					
	İthalât	İhracat	Fark	İhr. 100 İthalât	İth. 100 İhracat	Top. Dış T. Kıymeti
1961	507.204,5	346.739,9	-160.464,6	146,28	68,36	853.944,4
1962	619.447,1	381.197,5	-238.249,6	162,50	61,54	1.000.644,6
1963	687.616,2	368.086,8	-319.529,4	186,80	53,53	1.055.703,0
1964	537.396,8	410.771,3	-126.625,5	130,83	76,44	948.168,1
1965	571.952,9	463.738,1	-108.214,8	123,33	81,07	1.035.691,0
1966	718.269,2	490.507,8	-227.761,4	146,43	68,29	1.208.777,0
1967	648.668,9	522.334,1	-162.334,8	131,08	76,29	1.207.003,0
1968	763.663,2	496.368,8	-267.294,4	153,85	65,00	1.260.032,0
1969	801.227,4	536.833,6	-264.393,8	149,25	67,00	1.338.061,0
1970	947.605,0	588.476,2	-359.128,8	161,03	62,10	1.536.081,2
1971	1.170.841,4	676.601,6	-494.239,8	173,05	57,79	1.847.443,0
1972	1.562.554,0	884.968,7	-677.585,3	176,57	56,64	2.447.522,7

İç piyasada sımai istihsalin geniş ölçüde dışa bağıllığı, kapital malları ihtiyacı ve son yıllar içinde dış ödeme imkânlarının artmasına bağlı olarak, ithalâta büyük artış meydana gelmiş ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı büyümüştür.

Daha önceki dönemde olduğu gibi, tüketim mallarının ithalat içindeki oran düşmeğe devam etmiş, 1961'de % 9,9 olan oran, 1972'de % 4,7'ye inmiştir. İhracatta da sımai ürünlerin payı, 1963'te % 17,73 iken, 1972'de % 27,40'a çıkmıştır¹⁸.

2. İşçi Dövizleri, Özel Dış Yatırımlar ve Krediler :

İşçi dövizlerinin son yıllar içinde gösterdiği durum ve ihracat-ithalât kalemlerine oranı aşağıdaki gibidir¹⁹.

17 Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Genel Sekreterliği.

18 Odalar Birliği Raporu, 1973.

19 Odalar Birliği Raporu, 1973.

	İşçi Geliri (000 \$)	İthalât Toplamı (000 \$)	İthalâtta Oranı (%)	İhracat Toplamı (000 \$)	İhracatta Oranı (000 \$)
1964	8.144	537.397	1.52	410.771	1.98
1965	69.782	571.593	12.20	467.738	14.92
1966	115.334	718.269	16.06	490.508	23.51
1967	93.030	684.669	13.59	522.334	17.81
1968	107.320	763.663	14.05	496.369	21.63
1969	140.635	801.228	17.56	536.834	26.20
1970	273.021	947.605	28.81	588.476	46.39
1971	470.370	1.170.841	40.26	676.602	69.67
1972	740.106	1.562.555	47.37	884.969	83.63
1964 - 72 Ortalaması			26.02		39.78

Görüldüğü gibi, işçi dövizlerinin, ihracat kıymetine oranı, 1972 yılında (% 83,63) e yükselmiştir. İşçi dövizlerindeki gelişmeye bağlı olarak artan rezervler, dış ticarete nisbî bir rahatlık getirmiştir. 1973 Haziranında döviz rezervi, 1 milyar 640 milyon dolara ulaşmıştır.

Özel dış yatırımlara gelince; plânlı kalkınma döneminde yurda giren özel dış yatırımlar, beklenen seviyenin altında olmuş ve belirli alanlarda kalmıştır. 1971 sonuna kadar giren özel dış yatırımlar şu şekildedir²⁰.

Milyon Dolar

1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
21	24	22	30	17	13	24	58	45

Sanayileşme hedeflerimiz göz önünde tutulduğunda, özel dış yatırımlar, hem sermaye birikimi, hem de teknolojik gelişme bakımından önemli olmamıştır.

Dış finansman ihtiyacını karşılamak için alman program ve proje kredilerinin durumu ise şöyledir²¹.

20 III. B.Y.K.P.

21 III. B.Y.K.P.

Milyon dolar olarak									
	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Proje kredileri	61	47	48	71	83	127	174	179	219
Program kredileri	154	126	190	163	134	118	96	142	89

Dış finansman ihtiyacının karşılanması için alınan krediler, genellikle talep edilen miktarların altında olmuş, buna rağmen tedrici bir artış göstermiştir. Son 10 yıllık dönem göz önünde tutulduğunda, kredilerin kaynağı bakımından iki yönlü değişme ortaya çıktı;

- a) kredilerde, Batı Avrupa'nın payı arttı,
- b) ülkelerden, uluslararası kuruluşlara doğru bir değişme ortaya çıktı.

A.E.T. ülkelerinden elde edilen krediler daha çok, Avrupa Yatırım Bankası kanalı ile verilmeğe başladı.

1960'tan günümüze kadar dış ekonomik ilişkilerin genel bir değerlendirilmesi yapılacak olursa şu sonuçlara varmak mümkündür;

Bir taraftan dış ticaretin nisbi önemi artarken, diğer taraftan da, iç sanayileşme faaliyetlerine bağlı olarak, gelişen sanayiinin dışa bağımlılığı artmıştır. İthalât, kümülâtif bir genişleme içine girmiş ve iç sınıai gelişme sonucu, elâstikliği azalmıştır²². İşçi dövizlerinde son yıllarda görülen gelişme, ödemeler dengesinin nisbi rahatlığa kavuşmasına yol açmıştır.

Dış ekonomik ilişkilerde;

- a — dış ticaret,
- b — dış yardımlar,

22 Burada "elâstiklik" ile iç sınıai üretimin yürütülmesi ve geliştirilmesi için, ithali gerekli olan ara - malı ve yatırım malları göz önünde tutulmakta, artan ithalâttan fedakârlık edilemeyeceği kastedilmektedir.

c — özel dış yatırımlar bakımından A.E.T.'ye doğru bir sapma ortaya çıkmıştır.

Burada, A.E.T. nin gelişmesi ile birlikte, Türkiye'nin 1964'ten itibaren A.E.T.'ye aday üye olması ve ilişkilerini geliştirmesi etkili olmuştur.

V. A.E.T. VE DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

II. Dünya Harbinden sonra ekonomimiz, tamamen Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya dönüş, politik ve ekonomik olarak atbaşı gitmiştir. Meseleye bu açıdan bakıldığında, ekonomik bakımdan farklı bir düzeyde olmamıza rağmen, uzun dönem içinde bir "kader birliği" politikasının yürütüldüğü görülür.

1957'de Roma Anlaşması ile gerçekleştirilen Altılar Ortak Pazarı (veya Avrupa Ekonomik Topluluğu) kısa zamanda büyük gelişme gösterdi. Topluluk, sadece ekonomik entegrasyon niteliğinde değil, aynı zamanda uzun dönem içinde politik birleşmeyi amaç edinmiş bir özelliğe sahipti.

Türkiye'yi A.E.T. na üye olmaya zorlayan başlıca etkenleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1 — Batı Avrupa içinde kurulan ve birkaç yılda büyük bir gelişme gösteren Topluluğa, —Batı'ya dönük bir strateji seçmiş Türkiye— için Topluluğun dışında olmak, bir bakıma, ekonomik, politik, askerî bakımlardan Avrupa'dan kopmak demektir.

2 — Türkiye için dış ekonomik ilişkilerde A.E.T. önemli rol oynamağa başlamıştı. 1963'te, Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde A.E.T.'nin payı % 30 dolayında bulunuyordu. Diğer taraftan, özel dış yatırımlar ve dış yardım bakımından, A.E.T., Türkiye üzerinde etkisini duyurmağa başlamıştı.

3 — İhracat ürünleri bakımından Türkiye'nin rakibi durumunda bulunan Yunanistan, A.E.T.'ye aday üyelik için başvurmuştu. Bazı Akdeniz ülkelerinin ise, yakın bir gelecekte teşebbüste bulunmaları bekleniyordu. Geleneksel ihracat ürünleri bakımından Batı Avrupa piyasasında Türkiye'nin rakibi olan ülkelerin, A.E.T.'den imtiyazlı şartlar sağlamaları, ekonomimizin aleyhine olabilirdi.

4 — Ekonomik kalkınmamızı, Batı Avrupa modeli bir ekonomik yapıya dönüştürerek gerçekleştirme stratejisi de A.E.T.'ye başvurmamıza yol açan temel etkenlerdendir.

Bütün bu etkenler Ankara Anlaşması'nın imzalanmasına yol açtı. 1963'de imzalanan anlaşmadan 1 yıl sonra, 1964'te, de, Türkiye'nin aday üyelik statüsünde, 5 yıl sürecek olan hazırlık dönemi başlamış oluyordu. Hazırlık döneminden amaç, ekonomimiz bu dönem içinde kendisine çekidüzen verecek ve "geçiş dönemine" başlayabilecek duruma gelecekti.

Hazırlık Döneminin 1969'da sona ermesi ve bunu takiben Geçiş Dönemine geçilmesi öngörülmüştü. Çeşitli iç olaylar, hazırlık döneminde yeterli bir gelişme sağlanamadığı inancı ve geçiş dönemi şartlarında, A.E.T. ile yapılan görüşmelerin uzaması, geçiş döneminin, I.I.1973'te başlamasına yol açtı.

Hazırlık Döneminde, Türkiye, A.E.T.'ye karşı hiçbir yükümlülük almadı, buna karşılık A.E.T. Türkiye'ye gümrük kolaylıkları ve yardım sağladı. Ayrıca, yeni gelişmeye başlayan işgücü ihracatına, A.E.T. aday üyesi olmamız yardımcı oldu.

Hazırlık Dönemi sonuna gelindiğinde, A.E.T. üyeliğinin dış ekonomik ilişkiler açısından etkili olmaya başladığı görüldü. Şöyle ki;

1 — A.E.T.'nin dış ticaretimiz içindeki payı, % 30'dan % 40 dolayma yükseldi.

2 — Özel dış yatırımlarda ve montaj sanayiinin geliştirdiği lisans anlaşmalarında A.E.T. ülkelerinin payı arttı.

3 — Son yıllar içinde, özellikle Batı Almanya'da, miktarı 700.000 dolayına varan Türk işçileri, ekonomik hayatımızda ve özellikle dış ekonomik ilişkilerde büyük etki yarattı. Bu etki, işçilerin döviz transferi yolu ile oldu. 1972'de sağlanan döviz transferi, aynı yılın ihracat kıymetinin (% 84) üne ulaştı. Bu durum, Türkiye - A.E.T. ilişkilerinin, daha da yoğunlaşmasını sağladı.

I.I.1973 de başlayan Geçiş Dönemi, esas itibariyle 1995'de sona erecek, A.E.T. Geçiş Dönemi şartlarına bağlı olarak bu dönem içinde, A.E.T. ile olan ekonomik bağlarımızın, bugünkünden çok daha ileri bir derecede kuvvetlenmesi normaldir.

Geçiş Dönemi, Hazırlık Döneminden farklı olarak tek yanlı değil, iki yanlı tavizler gerektirmektedir.

Türkiye açısından, bir kısım mallar için 12 yıl²³ diğerleri için 22 yıl içinde, tedrici olarak, A.E.T. smâî ürünlerine karşı uygulanan gümrükler (ve eş etkili vergiler) tamamen ortadan kaldırılmış olacaktır.

Demir-çelik sanayii bu hükmün dışında tutulmuştur. Tarım kesimi için de geçiş dönemi sonunda karar verilecektir.

A.E.T. ise, Geçiş Dönemi ile birlikte, —bazı istisnalar dışında— sanayi ürünlerimiz için gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldıracaktır. Tarım kesimi gümrük birliğinin dışında tutulmuştur.

Görülüyor ki Geçiş Dönemi şartları, dış ekonomik ilişkilerimizde büyük değişiklikler yaratacak niteliktedir. Altılar topluluğu 1973 başından beri İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın da katıldığı gözönünde tutulur ise, hazırlık dönemi şartları uygulandığı takdirde, ekonomimizin dış ekonomik ilişkilerinin, A.E.T.'nin bir üyesi olarak, "A.E.T. içi ilişkilere" ve "A.E.T.'nin dış Ekonomik ilişkilerine" dönüşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

A.E.T. sadece bir gümrük birliği değil, bundan ileri olarak, bir iktisadî ve politik birleşme hareketidir.

23 1967 ithalât durumunun, % 45 ve % 55 oranlarına göre 12 ve 22 yıla bağlı mallar tespit edilecektir.